

Bijzonder om in deze Ekklesia die ik zo graag bezoek een keer voor te gaan. Naast stressvol ervaar ik het ook als eervol. Bovendien schuilt er in deze dominee ook een koopman. Want graag vraag ik aandacht voor het werk dat we met onze stichting De Sluis doen onder gevangenen en hun verwanten. Al voelt dit wel wat ongemakkelijk nu we zo onder de indruk zijn van de oorlog die in Oekraïne tekeergaat. Ik begin met een gedichtje dat ik kreeg van een gedetineerde. Op een slordig stukje papier. Hij schreef:

*De vieze en ellendige mensen glimlachten
van verhevenheid, toen ze mij in de soeppot
van het leven zagen onderdompelen
als een balletje.*

Deze woorden geven blijk van een gemoedsgesteldheid, die je bij zeer veel ingeslotenen tegenkomt. Woede, haat, vertwijfeling. En heel vreemd is dat niet. De gevangenis wordt voor vijftien procent bevolkt door mensen die leven aan de verkeerde kant van de kloof: je treft er mensen met weinig opleiding, afkomstig uit gezinnen met veel problemen. Dikwijls zijn het mensen met meervoudige persoonlijkheidsproblematiek. Er is een oververtegenwoordiging van migranten en migrantenkinderen. Een gevleugelde uitdrukking in de gevangenis, vooral als iemand zijn lot beklagt, is: hé, je zit hier niet voor zweetvoeten, hè! En dat klopt. Je moet wel een behoorlijk delict gepleegd hebben voordat je wordt opgesloten. Drugshandel, oplichting, diefstal, gewelds- en zedenmisdrijven, moord: zeg maar, alles behalve fraai gedrag. Maar ter relativering is het wel goed om te bedenken dat veel schadelijk gedrag nooit wordt bestraft en zeker niet met gevangenisstraffen. Denk aan de op winst beluste, al dan niet prinselijke, huisjesmelker, die niet maalt om de mensen die mede door zijn handelen dakloos worden. Of aan bedrijven als Tata Steel met vele doden op hun geweten. Een gevangenis is doorgaans niet goed voor een mens. Het is een vergaarbak van grotendeels gefrustreerde personen die zich eerder slachtoffer dan dader voelen én die elkaar in dat gevoel versterken. Mensen worden er dikwijls nog meer beschadigd dan ze al zijn. Als vrij mens ben je je er nauwelijks van bewust, hoezeer je eigenwaarde gevoed wordt door de omgang met mensen die jou waarderen of zelfs liefhebben. En ook door de werkzaamheden die je verricht of de activiteiten die je onderneemt. In de gevangenis ben je vrijwel geheel ontdaan van alle betekenisvolle rollen en ben je afhankelijk van het personeel om zelfs maar de deur van je cel te openen. Bajesen zijn ook bolwerken van wantrouwen. Hoe vaak is tegen mij niet gezegd, als ik een goed woordje deed voor iemand: 'Oh, zei hij dat? Nou, neem van mij aan, vertrouw nooit een gevangene!'

In het gevangeniswezen werken veel mensen met de beste bedoelingen. Desondanks is het veel eerder een onheil- dan een heils-instituut. Over tweehonderd jaar wordt - hoop ik - ons strafsysteem als net zo primitief gezien, als we nu kijken naar lijfstraffen, schandpalen en brandmerken. Een goed woord om de huidige benadering van gevangenen te typeren is vernedering. En precies dit woord wordt ook gebruikt in ons Bijbelverhaal, ten aanzien van Hagar. Het is geen frisse geschiedenis. U kent de context van het verhaal: als na de zondvloed opnieuw het kwaad oprukt in de wereld, wordt Abram een visioen in zijn hart geplant dat, met hem en zijn vrouw, een wereld zal beginnen, waarin recht en waardigheid en liefde is voor allen. Maar zie hen hier nu, in Genesis 16! Een keten van geweld ontvouwt zich, omdat het vertrouwen in het visioen wegvloeit. "Zie dan, JHWH verspert mij de weg om te baren", spreekt Sarai beschuldigend over JHWH, die ten oorsprong lag aan hun visioen. Kinderloos als zij is, voelt zij zich in de steek gelaten, mislukt. En als het ware achter de rug van JHWH om, zoals eertijds Eva, adviseert zij Abram om via een truc zelf voor nageslacht te zorgen: "Kom toch binnen bij mijn slavin, misschien word ik gebouwd uit haar." En Abram hoort naar de stem van Sarai. Is het u opgevallen, dat de naam van Hagar geen één keer genoemd wordt door Abram en Sarai? Zij behandelen haar volledig als object. Haar baarmoeder staat hén ter beschikking. Zij is toch slechts een slavin. Alle zinnen in dit Bijbelgedeelte getuigen ervan. Lees maar verder: "Dan neemt Sarai Hagar de Egyptische, haar slavin" – *alsof ze een ding is* – "en geeft haar aan Abram tot vrouw." Gevangenen hoor je vaak zeggen: Hoe je heet weten ze niet en interesseert ze ook niet. Alleen het nummer van je afdeling en je cel is belangrijk. Als een nummer, een object behandeld worden, is pijnlijk; het roept woede op – dat kennen we allemaal, denk ik. Helemaal als je dat dag in dag uit meemaakt. Deze woede proef je ook bij Hagar. Eerst is zij gebruikt en vernederd. Nu is het haar beurt om haar meesteres openlijk te minachten. Maar sta je zo laag op de maatschappelijke ladder, dan is dat al gauw roekeloos en wordt het je ondergang. Zie hoe Sarai oproept tot geweld en haar slavin zó vernederd, dat Hagar wegvlucht, de woestijn in. De woestijn, dat is de plaats van honger en dorst, van uitzichtloosheid, van absolute verlatenheid. Het is die *"soeppot van het leven waarin je wordt ondergedompeld als een balletje"*.

Een tijdje terug zag ik op tv een documentaire over school *shootings*. Daarin komt ene Sue Klebold voor, kleindochter van een beroemde Joodse filantroop (Yasenof). Deze vrouw is – heel anders dan de meeste gevangenen – opgegroeid aan de goede kant van de kloof. Haar zoon was één van de schutters van de Columbine High School, waarbij twaalf leerlingen en een leraar werden vermoord. Tot de dag dat dit gebeurde, dacht Sue Klebold dat zij de moeder was van twee prachtige zonen. En dan blijkt hun jongste, Dylan, één van de twee moordenaars te zijn. Niemand van hun gezin had ook maar één signaal opgevangen, dat deze jongen zo ontspoord was. Moeder Sue hierover: *‘Alles werd weggeslagen in mijn wereld, God stierf, mijn geloof in de waarheid, mijn geloof in wat ons gezin was, in wat Dylan was. Degene die ik dacht te zijn bestond niet meer. Ik dacht dat ik een goeie moeder was, dat ik verantwoorde-lijke kinderen had opgevoed, die vriendelijk waren en om anderen gaven. Ik heb het altijd fijn gevonden om een actief en gerespecteerd lid te zijn van onze gemeenschap. En nu was ik de moeder van een crimineel. De afkeuring die kwam bovendien was ondraaglijk.’* In soortgelijke bewoordingen brengen gevangenen of ouders van gevangenen hun ‘woestijnervaringen’ onder woorden. Maar minder welsprekend. Want vaak zijn deze, ten gevolge van een leven vol met afwijzing en vernedering, opgegroeid in een cultuur van zwijgen. Maar nu weten we, als geoefend Bijbellezer, dat de woestijn ook de plaats is waar het wonder kan gebeuren. In onze tekst staat: De bode van JHWH vond haar bij een waterbron in de woestijn en hij sprak “Hagar, slavin van Sarai, waar kom je vandaan, waar ga je heen?” Merkt u, dat zij hier voor het eerst met haar naam wordt aangesproken? Wie is deze bode van JHWH? Is het, zoals in het geval van Sue Klebold, de buurvrouw die haar, ondanks de woede in het dorp, niet in de steek laat, maar haar beschermt tegen de opdringerige pers, terwijl ze haar trouw van eten voorziet? Is het voor de gevangene een mede-gedetineerde, die zich niet vastklampt aan zijn eigen leed, maar blijft open staan voor de ander? Is het een vriend, die mij opzoekt als schaamte en verdriet mij te veel worden? En dan de vragen die de bode stelt: “Hagar, vanwaar ben je gekomen en waar ga je heen?” Dit zijn typisch pastorale vragen. Open vragen als uitnodiging aan deze, voor de vernedering gevluchte vrouw om op verhaal te komen. Om in de chaos van haar gedachten weer een lijn te ontdekken en zich, opnieuw, bewust te worden van de verwachting die haar vervult en de droom die in haar leeft. Het advies van de bode lijkt hard: ‘Keer terug naar je meesteres, verneder je onder haar hand’. Maar daarmee heeft zij de toekomst van Hagar op het oog en de toekomst van haar kind. Gooi die niet weg! Ga terug naar Sarai, slik de vernedering, geef haar geen aanleiding om jou opnieuw weg te sturen, dan kan je kind in de schaduw van zijn vader Abram veilig geboren worden. Ga terug, zegt bijvoorbeeld een familielid tegen een gedetineerde die op verlof is en niet terug wil naar de bajes. Ga terug, verneder je onder de handen van de bewaarders: weet dat wij je niet laten vallen en je straks hard nodig hebben.

Hagar riep de naam van JHWH die tot haar gesproken had: Jij die mij ziet. En de waterput krijgt de naam: Bron van de Levende, die mij ziet. Zij wordt door deze ontmoeting een ander mens. De bode daalde af naar de hel in haar hoofd. Nu voelt ze zich gezien en gekend, zij staat er niet meer alleen voor. Zij is niet meer de slavin, die de vernedering niet aan kan. Zij is nu een vrouw die put uit een innerlijke bron, een vrouw met toekomst. Dit is ook wat er kan gebeuren met de vaders in de gevangenis die Hans beschrijft. Van vernederde mensen kunnen zij - als zij gehoord en gezien worden - uitgroeien tot levenswijze begeleiders van hun kinderen. Een soortgelijke verandering beschrijft Sue Klebold in haar boek: *Het besef van een moeder* (2016). Terwijl ze met hulp van de bodes van JHWH langzaam is opgestaan, heeft ze gereconstrueerd wat er met haar zoon is gebeurd. Zij heeft contact gezocht met ouders van kinderen die door haar zoon zijn vermoord. Toen ze ontdekte hoe erg haar zoon gepest was op school, is zij zich ook daarin gaan verdiepen. En zij schrijft: *“Onder de schijn die we ophouden tegenover elkaar is erg veel leed. Maar ik heb ook geleerd, dat er veel mensen zijn die erg hebben geleden en toch sterk en vol moed doorgaan. Dat zijn de mensen die anderen uiteindelijk kunnen steunen.”* Deze eens verworpenen worden onze voortrekkers. Van mensen als Hagar, Sue Klebold en menig gevangene kunnen we leren dat het einde niet het einde hoeft te zijn.

Tenslotte: de theoloog Erik Borgman verwoordde dit geloofsvertrouwen afgelopen donderdag prachtig in Trouw. Hij schreef: “Het is niet zo dat we gespaard worden voor angst en vertwijfeling, maar het geloofsvertrouwen geeft ons wel de mogelijkheid om op twee niveaus te kijken. Enerzijds zijn we natuurlijk bang zijn voor iets dat echt heel erg is. Maar tegelijk kunnen we deze verschrikking in de ogen zien en tot ons door laten dringen. Juist omdat we geloven dat deze verschrikking ons niet zal verpletteren.” Het lied dat wij nu gaan zingen zegt het in het laatste couplet iets anders:

Woestijnen gaan in dauw gedrenkt, geluk zal wedervaren aan wie verworpen waren.

Moge het zo zijn.